

τῶμαι πῶς ἡ γραφή τοῦ κειμένου 'φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις' δύναται τώρα νὰ συμβαδίζῃ μὲ τὸν ἐν συνεχείᾳ πληθυντικὸν 'ὡς αἱ περισσότεραι'. Εἰς σελ. 44 στ. 9 γίνεται δεκτὴ ἡ μορφή *στῦφον* ἀντὶ τῆς *στυφόν*, προφανῶς ὡς μετοχὴ τοῦ *στύφω*. Ὅμως τὸ συζευγνύμενον *ὑπότραχον* ὑποδηλοῖ ὅτι οὐχὶ μετοχὴ ἀλλὰ ἐπίθετον χρειάζεται ἡ φράσις. Εἰς σελ. 45 στ. 24 τὸ *ὄμφαλοέσσας* ἀποτελεῖ σαφῶς ἀβλέπτημα ἀντὶ *ὄμφαλοέσσας*. Ἐπίσης ἀβλέπτημα προφανῶς ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐν σελ. 60, 7 γραφή *σῶζειν* ἀντὶ *σῶζειν* καὶ ἡ ἐν σελ. 68, 11 *οὔτε* ἀντὶ *οὔτω*. Ἐν σελ. 77,3 εἰς λόγον περὶ ἐπερχομένου θαλασσοῦ κύματος ἡ γραφή *πόρρωθεν ἐπωρύνεται* δυσκόλως δύναται νὰ εὐσταθήσῃ· πιθανωτέρα εἶναι ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ Πεζοπούλου *ἐπόρυνται* ἢ ἐνδεχομένως ἡ δυναμένη καθ' ἡμᾶς νὰ εὐσταθήσῃ *ἐπορούεται*. Εἰς σελ. 79, 16 ἡ γραφή (τὴν *σοφίαν*) *ὠρῶ* μὲ ὠμέγα καὶ δασεῖαν ἀποτελεῖ ἐρώτημα, ὁμοίως ὡς ἡ αὐτὴ γραφή ἐν 82, 24. Ἐν σελ. 85, 33 τὸ *παραβολοτάτου* γραπτ. *παραβολωτάτου*· πρβλ. τὸ ἐν 100, 33 ὀρθῶς γραφόμενον *παραβολώτερον*. Τὸ ἑλλιπὲς χωρίον σ. 101, 2 *ἐνθα + τὸ κερ+οὐκ <ἀποκνεῖ>* ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκατασταθῇ *κερ<δαίνειν>*. Ἐν σελ. 107, 20 τὸ *ὄν ἀπεκλαύσατο* δεόν νὰ γραφῇ *ὄν*. Ἐν σελ. 108, 10 ὁ ἐκδότης γράφων εἰς τὸ κείμενον *ἀπνηθαδιάζων* διερωτᾶται εἰς τὸ ὑπόμνημα *μήπως* ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ἡ γραφή *ἀπνηθαδιάζου*, ἥτις βεβαίως εἶναι ἡ πρέπουσα. Ἐν σελ. 109, 24 ἡ γραφή (ὄφθαλμοὶ) *τυφλώμενοι* εἶναι ἀδιανοήτος, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἐν στίχῳ 25 ἐν συνεχείᾳ ἡ γραφή *ἀποτεμνούμενοι* (γλώσσαι). Ἐν σελ. 111 στ. 4 ἡ γραφή *φιλῶμεν* ὀρθότερον εἶναι νὰ ἀντικατασταθῇ μὲ τὴν τοῦ *χφ.S. φιλῶμεν*.

Παρὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα διορθωτέα, ὄν μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἐκδότου νὰ μᾶς παραδώσῃ κείμενον πιστὸν πρὸς τὴν μορφήν τῆς γλώσσης τοῦ II' αἰῶνος, ἢ διδομένη εἰκὼν τοῦ κειμένου εἶναι θαυμασία καὶ ἀντικατοπτρίζει τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν ποικιλίαν καὶ πλαστικότητα τοῦ λόγου τοῦ Βυζαντινοῦ ῥητοροδιδασκάλου, ὁ ὁποῖος ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ προλόγου του ἔχει πλήρη συναίσθησιν τῆς κυριαρχίας του ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Γραφικῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ ἐπὶ τῶν τρόπων τῆς ἐκφράσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου. Δεῖγμα τῆς γλωσσικῆς του δημιουργικότητος εἶναι ὁ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου *Index Graecitatis*, σελ. 135-138. Μὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου τούτου ὁ οἶκος Teubner παρέχει ἔξοχον ὑπηρεσίαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, διότι φέρει εἰς φῶς ἔργον λογιώτατον, πλήρες νέων λέξεων ὑπὸ τοῦ N.B. πλασθεισῶν καὶ μὴ ἀποθησαυρισμένων εἰς τὰ ἑλληνικὰ λεξικά καὶ ρίπτει φῶς εἰς τὴν ἔξοχον παιδείαν τῶν Βυζαντινῶν τοῦ IB' αἰῶνος μ.Χ., τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις καὶ ἡ ἐπίδρασις δὲν ἔχει ἐκτιμηθῆ εἰς τὸν πρέποντα βαθμόν.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Photii Epistulae et Amphilochia, Vol. II epistularum pars altera, recensentur B. Laourdas et L.G. Westerink, Teubner Leipzig 1984, σελ. VIII/253.

Ὁ παρῶν δεῦτερος τόμος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου συμπληρώνει ἱκανοποιητικῶς τὸ ἔργον τοῦ πρώτου τόμου τῶν αὐτῶν ἐκδοτῶν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράφη κρίσις εἰς τὸν τόμον 36(1984) τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ σελ. 127-130. Ἐδῶ πλέον ὁ πρόλογος δὲν

ἐχρειάσθη νὰ ἐκταθῆ, ἀπλῶς ἐξηγεῖ τὸν λόγον τῆς χρησιμοποίησεως τῶν Ἀμφιλοχίων χφφ τῆς οἰκογενείας φ καὶ τοῦ χειρογράφου Π. Παρατίθεται ἐπίσης ὁ πίναξ τῶν ἐκδόσεων τῶν ἐπιστολῶν καὶ Ἀμφιλοχίων καθὼς καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἐκδόσεων ὑπὸ διαφόρων κριτικῶν καὶ σχολιαστῶν εἴτε ὡς αὐτοτελῶν δημοσιευμάτων εἴτε κατεσπαρμένων εἰς διάφορα περιοδικά, τέλος δὲ καὶ ὁ πίναξ τῶν συμβόλων τῶν χρησιμοποιηθέντων χφφ., σελίδες V-VIII. Εἰς τὰς ἐπακολουθούσας σελίδας 1-253 δημοσιεύεται τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν ἀρ. 145-283.

Ἐπὶ κεφαλῆς ἐκάστης ἐπιστολῆς ἐκτίθεται περιληπτικὴ εἰσαγωγή εἰς τὴν ὁποίαν ἐκτίθεται λατινιστὶ ἢ ἐπιγραφή τῆς ἐπιστολῆς, ἢ πιθανολογούμενη χρονολογία τῆς συντάξεώς της, ἢ συνοπτικὴ περίληψις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἢ ἔνδειξις τοῦ ἢ τῶν συγγραφέων τῶν ἀσχοληθέντων ειδικώτερον μὲ τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὰ δημοσιεύματά των. Ἀκολουθεῖ ἢ ἐπιγραφή καὶ τὸ κείμενον, ἀφιμένον κάτωθι τῆς σελίδος χώρου διὰ τὰ δύο ὑπομνήματα, πρῶτον τὸ περιέχον τὴν ἔνδειξιν τῶν πηγῶν, βιβλικῶν ἢ τῆς θύραθεν λογοτεχνίας, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν φράσεις τινὲς τοῦ κειμένου καὶ δευτερον τὸ κύριον κριτικὸν ὑπόμνημα τὸ περιέχον τὰς ἀξιοσημειώτους διαφόρους γραφάς. Εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο παρὰ τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐπιστολῆς ἐνδεικνύεται καὶ ἢ ἀντίστοιχος ἀρίθμησις τῶν κυριωτέρων ἄλλων ἐκδόσεων, ἦτοι τοῦ Montacutius 1651, Migne 1860, Βαλέττα 1864, καὶ κατὰ περίπτωσιν τοῦ Παπαδοπούλου - Κεραμέως 1892, προκειμένου δὲ ειδικῶς περὶ τῶν Ἀμφιλοχίων καὶ τῆς ἀριθμήσεως Οἰκονόμου 1858. Πρὸς τοῦτοις καὶ τὰ σύμβολα τῶν χρησιμοποιηθέντων εἰς ἐκάστην ἐπιστολὴν κωδικῶν.

Ἐκ τῆς προσεκτικῆς ἐπισκοπῆσεως τοῦ κειμένου καὶ τῶν ἐκασταχοῦ ὑποσημειουμένων διαφορῶν γραφῶν προκύπτει τὸ μὲν ὅτι ὁ ἐκδότης εὐστόχως ἐπέλεξε τὴν ἐνδειγμένην πιθανωτέραν πρὸς τὸ πρωτότυπον γραφήν, τὸ δὲ ὅτι τὸ ὅλον κείμενον διηρθρώθη κατὰ τὴν μᾶλλον ἀρμόζουσαν πρὸς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Φωτίου μορφήν.

Ἐκεῖνο ὁμως ποῦ ἴσως ξενίσῃ τοὺς παλαιότερους φιλολόγους ἀναγνώστας τῶν ἀρχαίων κειμένων τοῦ οἴκου Teubner εἶναι ὁ νεωτερικὸς τρόπος τοῦ χωρισμοῦ τῶν συλλαβῶν εἰς τὸ τέλος τῶν στίχων. Ἡ παλαιὰ διάταξις ὄριζε νὰ χωρίζωνται αἱ συλλαβαὶ καὶ ὄχι αἱ καταλήξεις, νὰ ἀγνοῆται δὲ κατὰ τὸν χωρισμὸν ἢ τυχὸν γενομένη ἐκθλιψις φωνήεντος. Εἰς τὸ κείμενόν μας ὁμως ἐδῶ γίνονται χωρισμοὶ μὲ παράβλεψιν τῆς παλαιᾶς αὐτῆς τάξεως. Οὕτω βλέπομεν χωρισμοὺς τῆς ἀκολουθοῦσας μορφῆς: Ep. 221/στίχ. 37 *ἀληθεσ-τάτην*, 232/18 *ἀνυπάρκ-τους*, 248/11 *λογισ-μῶν*, 249/5 *ἀντεπέστησεν*, 253/5 *ἀντ-ἀναπληρῶ*, στ. 64 *ἀστασίας-τον*, 237/8*τέκ-νον*. 187/252 *τεχνάσματα*. Οἱ τοιοῦτου εἶδους χωρισμοὶ εἶναι ἐσχάτως συνήθεις εἰς τὰς ξένας γλώσσας, διὰ τὰς ἐκδόσεις ὁμως τῶν κλασσικῶν κειμένων ἢ ἀλλαγὴ αὐτῆ εἶναι διάφορος τῆς παλαιᾶς τῶν σεβαστῶν ἐκδόσεων Teubner.

Ἐδηλώθη ἀνωτέρω ὅτι γενικῶς ἢ διατύπωσις τοῦ κειμένου κρίνεται ὡς εὐδόκιμος καὶ εὐστοχος. Παρὰ ταῦτα θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐκθέσω ὀρισμένα παρατηρήσεις ὑπὸ τύπον συζητήσεως. Ep. 147 στ. 1 ἢ ἐπιγραφή *Λαλακῶνας* ἀντὶ τοῦ *Λάκωνας* τοῦ χφ. Β δημιουργεῖ πρόβλημα μὲ τὸν ἀναδιπλασιασμὸν τῆς πρώτης συλλαβῆς καὶ τὸν τονισμὸν, ὁμως ἢ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ ὄρου ἐν Ep. 151 παρὰ τὴν ἄτονον γραφήν *λαλακωνος* τοῦ χφ. G. ἄγει εἰς ὑπόνοιαν διαστροφῆς τῶν γεωγραφικῶν ὀνομασιῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Βυζαντίῳ. Ep. 154 στιχ. 2 τὸ *διαμφισβητήσαντας* ἴσως θὰ ἔδει νὰ γραφῆ οὐδετέρως, χωρὶς τὸ τελικὸν *ς*, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὰ ὑποκείμενα εἰς τὰ

ὅποια ἀναφέρεται εἶναι ἄψυχα (τὸ δίκαιον καὶ τὸν χρυσόν.). Ep. 166 στ. 200 τὸ *ιδικῶς* μᾶλλον θὰ ἔδει νὰ γραφῆ *εἰδικῶς* (ὡς τὸ *χφ. Α*), ἀφοῦ μάλιστα ἀνωτέρω (στ. 192) ἐγίνεν ἀντιπαράθεσις *καθολικοῦ* καὶ *μερικοῦ*. Ep. 174 στ. 21. *Τὰς λέξεις τραχεῖς καὶ δυσφόρους* ἀναγνωστέον *τραχείας*, ὡς ἡ προταθεῖσα ὑπὸ Val. Ep. 174 στ. 206-207 εἰς τὴν φράσιν *ἂν τις... φαντασιοκοπῆ καὶ λέγοι* ἡ εὐκτική δέον νὰ γραφῆ *λέγη*, ἐπίσης ὑποτακτική, ἰσοδύναμος ἐδῶ ὡς ἀοριστολογική πρὸς εὐκτικήν, διότι θὰ ἦτο ἄτοπον εἰς τὸ ἐνιαῖον ἠγούμενον τμήμα μιᾶς ὑποθέσεως ὁ σύνδεσμος *καὶ* νὰ συνδέη *ἄλλοπαλλήλως* δύο διαφόρους ἐγκλίσεις. Ep. 174 στ. 208 *τί μοι ληστεύω καὶ προδότης γίνομαι ἵνα συγγνώμης τύχω*; ἡ ὀριστική πρέπει νὰ ἀναγνωσθῆ ὡς ὑποτακτική *γίνωμαι*, ὡς καὶ ἡ γραφή *N*. Ep. 174 στ. 328 τὸ *λειποτάκτην* καὶ στ. 360 τὸ *λειποταξίας* ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ γραφοῦν *λιπ-* (παραγόμενα ἐκ θέματος ἀορίστου), ὡς εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις γράφει καὶ ὁ κώδ. *A*. Ep. 174 στ. 345 εἰς τὴν πρότασιν *μηδὲν σοι τὸ λοιπὸν μηδὲ τοιοῦτον, ὧ τέκνον, διαμελετάσθω*, μᾶλλον ἀντι *μηδὲ* τοιοῦτον δέον νὰ γραφῆ *μηδέν*, ὡς καὶ ἡ γραφή Val. (Πρόκειται περὶ ῥητορικῶν παλλιλογιῶν, πρβλ. ἀνωτ. στ. 64 *ἀντί-ἀντι* Ep. 187 στ. 187 *ἦδει γάρ, ἦδει τοὺς ἀνθρώπους*). Ep. 176 στ. 8 *πληθόμενος*, τύπος ἀπίθανος, γραπτέον *πληθυνόμενος*, ὡς αἱ γραφαὶ BC, Δ, Π. Ep. 210, στ. 43 εἰς τὴν φράσιν *ὑποταγῆς σύμβολα τὸ κάλυμμα φέρειν* ὁ πληθυντικός δὲν δικαιολογεῖται ἐκ τῶν πρότερον λεγομένων, διὸ γραπτέον *σύμβολον*, ὡς ἡ γραφή Oec. Ep. 263 στ. 27 *μηδ' αἰρετικῆ διαλυγάζομενος δόξη τὰς τῶν ἀκροωμένων ψυχὰς*. Τὸ ῥήμα *διαλυγάζομαι* εἶναι ἀμάρτυρον, καθὼς καὶ τὸ προτεινόμενον ὑπὸ τοῦ Kurz *διηλυγάζομαι*. Προφανῶς ἡ γραφή εἶναι *διαλυγιζόμενος*, εὐσταθοῦσα ἄλλως τε καὶ μετὰ τὸ νόημα τοῦ κειμένου: (θὰ λάμψη τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος) δταν δὲν κάμπτεται καὶ ὑποχωρῆ (δὲν λυγίζεται) ἐπηρεάζων τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροωμένων μετὰ διισταμμένας αἰρετικὰς δοξασίας. Ep. 243 στ. 46 *πλυνόν τε ἐποίει*, ἐπειδὴ ἡ φράσις εἶναι μόνον Ἀριστοφάνειος, ὁπόθεν τὴν παραλαμβάνει ὁ εὐπαιδευτος καὶ ἀττικίζων Ταράσιος εἰς τὴν παροῦσαν πρὸς τὸν λογιώτατον αὐτοῦ ἀδελφὸν ἐπιστολήν, πρέπει νὰ γραφῆ κατὰ τὴν Ἀριστοφάνειον ἐκφορὰν *πλύνον τε ἐποίει* (LSJ). Ep. 276 στ. 16 *τὴν αἰδῶ*. Νομίζω ὅτι ὁ Φώτιος ἄκρος γνώστης τῆς ἀττικῆς γλώσσης καὶ γραφῆς καὶ λογοτεχνίας θὰ ἔγραφε τὸν ὀρθὸν τύπον *αἰδῶ*, ἀφοῦ ὁμιλεῖ περὶ γλώσσης ἐλληνηζούσης, ἄλλοῦ γράφων ῥωμαίζουσα φωνή, καὶ Ἑλλάς φωνή, χαρακτηρίζων δὲ τὰς ἐξ ἱερατικῶν προσόδων δωρεὰς τῶν φίλων διὰ λέξεων ἀντιστοίχου εἰδωλολατρικοῦ λεξιλογίου (*ιερώσυνα*, Ep. 268). Εἰς Ep. 278 στ. 5 εἰς τὴν λέξιν *ἄλωσιν*, (ἔχει ἐκπέσει τὸ γράμμα *ι* καὶ εἰς τὰς Ep. 280 στ. 5 καὶ Ep. 281 στ. 60 ὑπάρχουν προφανῶς κατ' ἀβλεψίαν δύο λάθη, ὁ σολοικισμός: *τῶν δοθέντων ἐντολῶν ἰλογήσαντα* ἀντὶ τῶν *δοθεισῶν* καὶ ὁ βαρβαρισμὸς *τοὺς γὰρ ἐφεξῆς οὐκ ἔχει* ἀντὶ τοῦ *οὐκ ἔχει*. Αἱ ὀλίγαι αὗται παρατηρήσεις κατ' οὐδὲν ἐπηρεάζουν τὴν κατὰ πάντα θαυμασίαν ἔκδοσιν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΙΖΟΣ